

DESTRUKTIV AXBOROTLARNING PSIXOLOGIK TA'SIRI: NAZARIY ASOSLAR

Barakayeva Nilufar Zubaydulla qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada destruktiv axborotlarning shaxs psixikasiga ko'rsatadigan salbiy ta'siri, yoshlarning ongida yuzaga keladigan kognitiv, emotsional va ijtimoiy buzilishlar tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy mediamuhitdagi informatsion xatarlar va ular bilan kurashish uchun zarur bo'lgan psixologik immunitetning mohiyati va tarkibiy qismlari yoritilgan. Talabalar va yoshlarning destruktiv axborotdan himoyalaniishi uchun axborotga nisbatan ongli, tanqidiy yondashuv va ma'naviy immunitet zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Destruktiv axborot, psixologik ta'sir, yoshlar, psixologik immunitet, mediamuhit, axborot xavfsizligi, kognitiv buzilishlar, emotsional barqarorlik.

Аннотация: В данной статье проанализировано негативное психологическое воздействие деструктивной информации на психику личности, а также когнитивные, эмоциональные и социальные нарушения, возникающие у молодежи. Освещены информационные угрозы современного медиaprостранства и сущность психологического иммунитета, необходимого для противодействия этим угрозам. Подчеркивается важность развития осознанного и критического отношения к информации для защиты молодежи от деструктивного воздействия.

Ключевые слова: Деструктивная информация, психологическое воздействие, молодежь, психологический иммунитет, медиасреда, информационная безопасность, когнитивные нарушения, эмоциональная устойчивость.

Abstract: This article analyzes the negative psychological impact of destructive information on individuals' psyche, as well as the cognitive, emotional, and social disruptions arising among youth. It highlights informational threats present in the modern media environment and explains the essence and components of psychological immunity needed to counteract such threats. The importance of fostering conscious and critical thinking towards information to protect students and young people from destructive influences is emphasized.

Key words: Destructive information, psychological impact, youth, psychological immunity, media environment, information security, cognitive disruptions, emotional stability.

Bugungi kunda bir qator destruktiv guruhlar butun dunyo mamlakatlari hududlarida faoliyat yuritib, bu davlatlar siyosiy, ijtimoiy-madaniy, ma'rifiy hayotida bir qancha muammolar tug'dirib kelmoqda. Ma'lumotlarga ko'ra, yildan-yil amalga oshirilayotgan terrorchilik harakatlari soni ortib bormoqda, birgina 2018-yili dunyoda 15,3 ming marta terakt sodir etilgan; O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining 2019-yil 12-martdagi hal qiluv qaroriga ko'ra, internet jahon axborot tarmog'idagi 40 nomdagi o'zbek tilida yuritilayotgan profil, kanal va sahifalar ekstremistik va terroristik deb topildi; yer yuzida har 40 soniyada bir kishi o'z joniga qasd qiladi, suiqasd tufayli har yili deyarli bir million inson hayotdan ko'z yumadi. Mamlakatimizda keyingi yillarda ijtimoiy, ma'naviy, siyosiy va iqtisodiy sohalarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, dunyodagi global o'zgarishlar davlat hamda jamiyat oldiga hal qilinishi lozim bo'lgan bir qator vazifalarni qo'ymoqda.

Yetarli darajada axborotga ega bo'lmagan va sodda kishilarda guruh a'zolari juda jonkuyar, mehribon insonlar sifatida yorqin taassurot qoldiradi. Biroq yo'riqchi va rahbarlarning asl niyatlari xatti-harakatlarida ifodalanmaydi. Ular imkoni boricha tez fursatlarda nomzodning guruh uchun qay darajada qimmatga ega ekanligini, ya'ni pul olib kela olishi yoki boshqa a'zolari jalb qila olishi mumkinligini aniqlashlari lozim bo'ladi. Agar unga e'tibor qaratilishi zarur, deb topishsalar, nomzod a'zolikka qabul qilingunga qadar guruh diqqat markazida bo'ladi.

Destruktiv axborotlar ham mavjud bo'lganidan dalolat beradi. O'tmishda destruktiv axborotlarni turli xil ko'rinishlari, tarixiy shakllari bo'lgan. Jumladan, xalqimizning o'lmas madaniy merosi, dunyo tan olgan bebaho ma'naviyat durdonasi "Avesto" yovuz g'oyalarini qoralash, inson va jamiyatni ezgulikka chorlashning mumtoz namunasi. Ushbu falsafiy yodgorlikning e'tiborga sazovor jihatlaridan biri shundaki, bu asar 2700 yil avval yaratilganini inobatga olsak, unga zamin, asos sifatida, avval ham kamida ikki ming yillik hayotiy tajriba, ilmiy bilimlar va psixologik mushohada bo'lganini ta'kidlash mumkin. Shubhasiz, bu kitobning yaratilishi ob'ektiv zaruriyatga aylangan. Avestodagi quyidagi fikrlar Zardushtiylik mafkurasining tub mohiyatini ifoda etadi: "Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu ishlar bilan ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu ishni alqayman. O'zimni bori ezgu fikrga, ezgu so'zlar (aytish)ga, ezgu ishlar amaliga baxshida qilaman, barcha yomon fikrlardan, yomon so'zu yomon ishlardan yuz o'giranman". Demak mazkur g'oyaviy yo'llanma odamlarni destruktiv g'oyalardan qaytargan O'zbekiston boshqa davlatlar taraqqiyoti jarayonlarida to'plangan va respublika sharoitiga tatbiq qilsa bo'ladigan barcha ijobiy va maqbul

tajribalardan shak-shubhasiz foydalanadi. Gap bironbir modelni, hatto u ijobiy natijalar bergan taqdirda ham, ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olish to‘g‘risida borayotgani yo‘q.

Aniq-ravshan vositalar va usullar qaysi mamlakat uchun mo‘ljallangan bo‘lsa, o‘sha mamlakatning o‘ziga xos sharoitidagina ijobiy natija beradi. Bizning fikrimizcha, O‘zbekistonda shaxs axborot xavfsizligini ta‘minlash borasidagi sa‘yi-xarakati va choralarning mazmun-mohiyati va ahamiyati quyidagi strategik omillar bilan belgilanadi: Birinchidan, inson, jamiyatni ma‘naviy yuksaltirish, mafkuraviy immunitetni doimiy ravishda kuchaytirib borish: ma‘lumki, zamonning shavqatsiz sinovlariga qarshi yuksak ma‘naviyati va mafkurasi bilan javob bergan inson, millat zavolga yuz tutmagan. Zero, aynan shu omil inson, millatning zamon bilan hamnafasligini ta‘minlagan, uning hayotiga tahdidlar tug‘ilgan vaziyatlarda o‘ziga xos qalqon vazifasini o‘tagan.

Destruktiv axborot — bu shaxs psixikasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan, uning emotsional holatini buzadigan, xatti-harakatiga zarar yetkazadigan, ijtimoiy munosabatlarni zaiflashtiradigan va ongli qaror qabul qilish jarayonini izdan chiqaradigan axborot turidir. Destruktiv axborotlar asosan quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

- **Dezinformatsiya** (atayin noto‘g‘ri yoki yolg‘on ma‘lumotlar tarqatish),
- **Manipulyativ axborot** (shaxsni o‘z irodasiga qarshi boshqarishga urinish),
- **Salbiy emotsional yuklangan axborot** (vahima, qo‘rquv, g‘azabni qo‘zg‘atuvchi kontent),
- **Agitatsion va ekstremistik axborotlar** (zo‘ravonlik va nafratga undovchi materiallar).

Destruktiv axborotlar psixik himoya mexanizmlarini zaiflashtirishi, shaxsning o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Yoshlar ongiga salbiy axborotlarning psixologik ta‘siri

Talabalar kabi yosh shaxslarning psixikasi hali shakllanish bosqichida bo‘lgani sababli, ular axborot xatarlariga nisbatan nisbatan himoyasizroqdir. Destruktiv axborotlarning yoshlar ongiga ta‘siri quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- **Kognitiv buzilishlar:** kritik fikrlashning zaiflashishi, stereotipik va yuzaki qarorlar qabul qilish.
- **Emotsional buzilishlar:** xavotir, depressiv holatlar, agressivlikning kuchayishi.
- **Ijtimoiy buzilishlar:** ijtimoiy izolyatsiya, radikal qarashlarga moyillik.

Axborot oqimi kuchaygan sharoitda yoshlar mustaqil tahlil qilish va emotsional jihatdan barqarorlik ko‘rsatishga qiynalishi mumkin.

Mediamuhit va informatsion xatarlar

Zamonaviy mediamuhit — bu ko‘plab ijtimoiy tarmoqlar, yangiliklar saytlar va bloglar orqali oson tarqaluvchi axborotlar majmuidir. Bu muhitda axborot oqimining hajmi shunchalik katta va xilma-xilki, shaxslar ko‘pincha axborotlarning haqiqiylikni tekshirishga ulgurmaydi.

Mediamuhitdagi asosiy informatsion xatarlar:

- **Axborot ortiqchaligi** (infogiperplaziya) va ongiyuklamalar,
- **Aqlli manipulyatsiya va feyk yangiliklar**,
- **Axborot shovqini** (noaniqlik va chalg‘itish),
- **Ekstremistik va nafratga asoslangan kontent tarqalishi**.

Bu xatarlar psixologik immuniteti yetarlicha shakllanmagan talaba yoshlar uchun alohida tahdid soladi.

Axborotga qarshi psixologik immunitet tushunchasi

Axborotga qarshi psixologik immunitet — bu shaxsning destruktiv axborotga nisbatan tahliliy yondashish, emotsional barqarorlikni saqlab qolish va ongli ravishda axborotni baholash qobiliyatidir.

Psixologik immunitet quyidagi komponentlardan iborat:

- **Kognitiv komponent:** axborotni tahlil qilish va baholash qobiliyati,
- **Emotsional komponent:** destruktiv ta’sirga nisbatan emotsional barqarorlik,
- **Ijtimoiy komponent:** ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va mustahkam ijtimoiy aloqalar.

Axborot immuniteti yuqori darajada bo‘lgan talabalar destruktiv axborotlarning salbiy ta’sirini minimallashtira oladi va o‘z ongini himoya qilishga qodir bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida shuni takidlash lozimki Bugungi globallashuv va raqamli inqilob davrida destruktiv axborotlarning jamiyat va, xususan, yoshlar ongiga ko‘rsatayotgan salbiy ta’siri tobora kuchayib bormoqda. Turli guruh va manfaatlar uchun xizmat qiluvchi manipulyativ va ekstremistik axborotlar, atayin noto‘g‘ri ma’lumotlar, salbiy emotsional kontent yosh avlodning psixikasi, emotsional holati va ijtimoiy moslashuvchanligiga jiddiy zarar yetkazmoqda. Talabalar singari o‘sib kelayotgan yoshlarning hali to‘liq shakllanmagan psixikasi va kognitiv immuniteti ularni informatsion tahdidlar oldida himoyasizroq holatga keltirib qo‘ymoqda.

Destruktiv axborotlarning psixologik ta’siri nafaqat individning o‘z-o‘zini anglash va qaror qabul qilish qobiliyatini izdan chiqaradi, balki uning jamiyatdagi ijtimoiy rolini ham zaiflashtiradi. Zamonaviy mediamuhitda axborot ortiqchaligi, feyk yangiliklar va chalg‘ituvchi signallar shaxs ongida ortiqcha yuklamalar va emotsional beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Bu sharoitda yoshlarning axborotga nisbatan ongli va tanqidiy yondasha olishi, o'z emotsiyalarini boshqarishi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlov tizimlaridan foydalana olishi — ularning psixologik immunitetini shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Axborotga qarshi psixologik immunitetni rivojlantirish — shaxsning kognitiv, emotsional va ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydigan muhim strategik yo'nalishdir. Bu esa yoshlarning destruktiv axborot oqimlariga berilmasdan, mustaqil fikrlaydigan, ma'naviy yetuk va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllanishini kafolatlaydi.

Shu bois, O'zbekistonda axborot xavfsizligini ta'minlash borasida olib borilayotgan ishlar nafaqat texnik choralarni, balki keng ko'lamlı ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni, yoshlar ongida sog'lom axborot madaniyatini shakllantirishni ham o'z ichiga olishi zarur. Bu — jamiyat barqarorligi va kelajak avlod salomatligini asrashning eng muhim kafolatlaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yashno'qda yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar va istiqboldagi vazifalar. — Toshkent: O'zbekiston, 2020.
2. To'xtasinov S. Axborot xurujlari va unga qarshi kurashning mafkuraviy asoslari. — Toshkent: Fan, 2019.
3. Abdullayeva G., Umarova D. Yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirishda psixologik yondashuv. // "Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" jurnali, 2022, №3, 45-49-betlar.
4. Chernishevskiy N.G. Psixologicheskaya ustoychivost lichnosti v usloviyax informatsionnix ugroz. — Moskva: Nauka, 2018.
5. Turobov B. Mediamuhitda yoshlar ongiga salbiy axborotlar ta'sirining psixologik mexanizmlari. // "Psixologiya va hayot" ilmiy jurnali, 2021, №2, 102-106-betlar.
6. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2017). Media Violence and the Development of Aggressive Behavior: A Psychological Perspective. *Annual Review of Psychology*, 68, 395–419.